
TÜRK ORDUSU VE TÜRK ASKERİ ELİTLERİ, MODERN TÜRK TOPLUMUNUN EN TEMEL YAPITAŞLARINDANDIR

Yrd. Doç. Dr. D. Ali ARSLAN

1. ASKERLER VE SİYASET: ASKERLERİN DEMOKRATİK YAPI İÇİNDEKİ YERİ

"Arkadaşlar, tüm tarih bize gösteriyor ki, uluslar yüce hedeflerine ulaşmak istediklerinde bu coşkularının karşısında üniformalı çocuklarını bulmuşlardır. Tarihin bu geneli içinde büyük bir istisna bizim tarihimizde, Türk tarihinde görülür. Bilirsiniz ki Türk ulusu ne vakit yükselmek için bir adım atmak istemişse, önünde hep önder olarak, kendi kahraman çocuklarından oluşan ordusunu görmüştür... Bu evlatlarımız arasında yarının kahramanlarını yetiştiren öğretmenlerimiz de vardır... Ben büyük ordumuzun subaylarından ve onlarla birlikte olan, fikriyle, vicdanıyla ve bilim anlayışıyla ulusal kahramanlığa katılmaya hazır Türk gençlerinden söz etmiş oluyorum." Atatürk (Ahmet Taner Kışlalı, Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı: 36, Ağustos 2001)

Türk toplumunun kendine özgü gerçeklerini anlayıp açıklamada sloganvari, aşırı genellemele-re dayanan kalıp yargılar yetersiz kalır. Özellikle de ordunun ve Türk askeri elitlerinin, ülkenin toplumsal ve siyasi yapısı içindeki yerini analiz ederken bu yetersizlik çarpıcı bir şekilde ortaya çıkar. Modernleşmenin ilk başladığı kurum olma özelliğini ve onurunu elinde tutan askeriye, bazı kesimlerin çok gözüne batsa da, çağdaş değerlerin ve Kemalist Devrim'in ürünlerinin en ödünsüz savunucusu olma şerefini de, günümüz Türkiye'sinin öteki kurumlarına kaptırmıyor görünmektedir.

1990'lı yılların Türkiye'si'nde yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar, askeri elitlerin Türkiye'nin demokratik yapısı içinde ne denli önemli bir yerinin olduğunu açıkça gözler önüne sermiştir. Bu olaylar, öteki elit grupları gibi askeri elitlerin de

hükümetten ve öteki elit gruplarından görece olarak bağımsız olmalarının ve karar verme sürecini etkileyebilecek konumda bulunmalarının, demokratik sistemin işleyişine ne kadar önemli yararlar sağlayabileceği gerçeğini de kanıtlamıştır.

Yine bu yıllarda tanık olduğumuz olaylar, "askerler demokrasinin ve demokratik hayatın en büyük potansiyel düşmanıdır" şeklindeki ultra-demokrat (!?) basmakalıp ön yargıların iflas ettiğini de açıkça ortaya koymuştur. Hatta yaşananlar, demokrasinin sembolü gibi gösterilen siyasi elitlerin, demokrasi için daha da tehlikeli olabileceğini de göstermiştir. Demokratik sistemin, demokratik yollarla iktidara gelmiş sivilere karşı askerler tarafından korunmuş olması, almasını bilenler için çarpıcı derslerle doludur. Burada yaşanan sorunlarının temelinde de, güzelliklerin özünde de elit olgusu yatar. Yoksa, sorun asker ya da sivil olma sorunu değildir.

Elitler her toplum için genel geçer sosyolojik olgulardır ve her elit grubu aynı objektif açıdan değerlendirilir. Demokratik elit teorisine göre, askerler de diğer toplumsal kesimler gibi, toplumsal yapı içerisinde belirli yeri ve işlevleri olan bir toplumsal gruptur. Askeri elitler de, diğer elitler (bürokratik elitler, siyasi elitler, ekonomik elitler, yargı elitleri, akademik elitler, medya elitleri, askeri elitler, ...vb) gibi, toplumsal bir realitedir ve toplumun iktidar yapısının bir parçasıdır. Elitler incelenirken sivil, sivil olmayan elit gibi bir ayırım yapılmaz.

Yeri gelmişken **elit** kavramının öz bir tanımının verilmesi, konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından yararlı olacaktır. Sosyolojik açıdan **elit**, "**sahip olduğu kurumsal konumu nedeniyle**

temel toplumsal kaynakları kontrol edebilecek durumda olan, toplumsal karar verme sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak (aktif ya da potansiyel olarak) etkileme yetisine sahip bireyler” şeklinde tanımlanabilir (Arslan, 1999: 79-80).

Özetle, elit teorisi açısından askerlerin toplumsal karar verme mekanizması üzerinde etkili olması, diğer elit grupları ile işbirliği yaparak toplumsal karar verme sürecini etkilemesi demokrasiyle ve demokratik sistemle çelişmez. Tabi ki bu değerlendirme, bu elit grubu elindeki gücü kişisel ya da grupsal çıkarlarını maksimize etmede ve toplumun genelinin çıkarıyla çelişen hedefler doğrultusunda kullanmadığı sürece geçerlidir. Fakat bu ön koşul yalnızca askeri elitleri değil, bütün elit gruplarını içerir.

2. TÜRK TOPLUMUNUN TEMEL KURUMLARINDAN BİRİ: TÜRK ORDUSU

Ordu, Türk toplumunun en köklü, en güçlü ve en önemli kurumlarından bir tanesidir. Bu durumla yakından ilişkili olarak askeri elitler de, Türk iktidar yapısı içindeki en **dominant elit** gruplarından bir tanesini oluşturur. Ordu ve askeri elitler Cumhuriyet Türkiye’inde, vatan savunmasında olduğu kadar, ülkenin modernleşmesinde ve kalkınmasında da hayati derecede önemli roller üstlene gelmişlerdir. Bu durumun doğal sonucu olarak ordu ile halk arasında çok köklü ve sağlam temele dayanan bir ilişki kurulmuş, ordu ve askeri elitler halkın gözünde oldukça saygın bir yer edinmiştir. **Türk ordusu, Türk halkı tarafından daima toplumun en onurlu, en güvenilir ve görevini en iyi yapan kurumu olarak nitelendirilmiştir.** Bu değerlendirme günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (Kasım Cindemir, Hürriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1999; US News and World Reports, Temmuz 1999; Janowitz, 1971; AB’nin Avrupa Birliği ve aday ülkelerde gerçekleştirmiş olduğu güven araştırması, 20.07.2003, TRT-1 20:00 Ana Haber Bülteni; ...).

Türk ordusu, Türk modernleşme sürecinin merkezi kurumu olma niteliğine sahiptir. Osmanlı’nın son dönemlerine doğru yozlaşma ve dejenerasyonun sembolü olarak görülen askerlerin ve ordunun (son dönem yeniçeriler), II. Mahmut ve III.

Selim dönemlerinden itibaren toplumda yenilik ve modernleşmenin odağı konumuna dönüştüğü görülmür. Türkiye’nin çağı yakalama arayışları içerisinde ilk modernleşme çabaları askeri alanda başlamıştır. Orduyu modernleştirmek, eğitim, teknoloji ve yapı bakımından Avrupa orduları benzeri bir ordu yaratmak olarak algılanmıştır. Bu anlayış doğrultusundaki çabaların doğal sonucu olarak da, batı normları ve değerleri Türk toplumuna ilk kez ordu üzerinden girmiştir.

Aslında Osmanlı yönetici sınıfının bu modernleşme çabalarından asıl maksadı, kendi varlıklarını ve güçlerini sağlamlaştırıp sürekli kılmaktı (Şen 1996: 187). Ne var ki bu çabalar beklenenin tam tersi bir sonuç doğurmuş; bir yandan Osmanlı yönetici elitinin sonunu getirirken, öte yandan da **Kemalist** Türk Devrimlerinin zeminini hazırlamıştır. Cumhuriyet devrimini gerçekleştiren liderler kadrosunun bu kurum içinden çıkmış olması da bir rastlantı sonucu değildir. 20. yüzyılın en büyük **devrimcisi** ve en önemli lideri **Mustafa Kemal Atatürk** yalnızca Türk siyasi elitlerinin değil, Türk askeri elitlerinin de en önde gelen ismidir.

Rustow (1959: 549)’un da vurguladığı gibi, “Kemalist hareketin ilk yıllarında başlayan, askerleri her türlü aktif siyasi görevden uzak tutma geleneği günümüzde de sürüp gitmektedir. Atatürk ve İnönü her ikisi de ülkeyi askeri yöneticiler olarak değil, sivil siyasetçiler olarak yönetmişlerdir. Kurtuluş Savaşı sonrasında her ikisi de, hiç bir zaman askeri üniforma ile halkın karşısına çıkmamışlardır. Siyasi desteklerini de (her zaman hizmetlerinde olan) askeriyeden değil, sivil güçlerden almışlardır. Bu sivil güçler arasında başta kurucuları da oldukları Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi ve daha sonra da kamu bürokrasisi yer almaktadır.”

Günümüz Türk askeri elitleri, ülke savunması ve güvenliğinin yanı sıra, stratejik politikaların şekillendirilmesinde de önemli roller üstlenmektedir. Yönetim, özellikle de şiddet yönetimi konusunda çok büyük deneyim ve birikimlere sahip olan askeri elitler, dış politika ve askeri konuların yanı sıra, sosyal konularda ve uluslararası ekonomik konularda da oldukça duyarlıdırlar. Yaşanan değişim ve gelişime paralel olarak, onların ekono-

mik ve toplumsal alanlardaki işlevleri, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, onların askeri görevlerinin ayrılmaz bir parçası haline dönmüştür. Bununla birlikte, Türk ordu mensupları her zaman kendilerini **partizanca** politikaların dışında tutmasını bilmiştir.

Geleneksel olarak Türk askeri elitleri askerlik dışında da bir çok görevler üstlenmiş, sosyal ve politik değişim ajanı olarak Türkiye’nin kalkınma süreci içinde bir çok önemli misyonlar yerine getirmişlerdir. Bütün bunların doğal sonucu olarak da halktan büyük kabul ve destek görmüştür. Bu sayede üstlendikleri siyasi rolleri, çoğunlukla şiddetli çatışmalara ve büyük kan-dökümüne meydan vermeden yerine getirmişlerdir (Janowitz 1971: 31). Bu duruma, yakın Türk tarihinden çok sayıda örnek verilebilir. Özellikle de 1990’lı yılların sonları, bu konuda ilginç gözlemlere sahne olmuştur. Bu dönemde askeri elitler, Türk siyasi hayatında çok önemli roller oynamış olmalarına rağmen, bütün bunları hiç bir şekilde şiddete ve klasik darbe tekniklerine baş vurmadan yerine getirmişlerdir. Siyasi güçlerini çok seçkin ve modern baskı grubu yöntemlerini kullanarak sergilemişlerdir. Toplumdaki demokrasi yanlısı öteki toplumsal güçlerle (iş dünyası, medya, sendikalar, bilim dünyası ... gibi) etkin bir iş ve güç birliği yaparak, ülkede hakim olan **siyasi iktidarsızlığı** ve yükselen **toplumsal tansiyonu** sona erdirmişlerdir.

3. TÜRK TOPLUM VE SİYASİ HAYATINDA ORDU VE TÜRK ASKERİ ELİTLERİ

Çok öz olarak Türk askeri elitleri, askeri hiyerarşide en üst konumları elinde bulunduran ve sahip oldukları bu konumlardan dolayı da ordunun fiziki ve sosyal gücünü kontrolünde tutan bireyler askeri elitler olarak tanımlanabilir. Bir başka açıdan bakıldığında, Nordlinger (1977: 47)’in de vurguladığı yaklaşımla askeri elitler, **güç ve şiddetin** profesyonel yöneticileri olarak nitelendirilebilir.

Türk iktidar yapısı içinde en etkin konumda bulunan kurumlar ekonomi, siyaset, ordu ve medya kurumlarıdır. Bu kurumların en etkin konumlarında bulunan bireylerin soyut birlikteliği de Türk ik-

tidar seçkinlerini oluşturur. Askeri elitlerin modern Türkiye’nin güç sistemi içinde çok özel bir yeri vardır. Bu özel durum, bir çok öteki etkenin yanı sıra askeri elitlerin toplumsal özgeçmişleri; Türkiye’de ilk modernleşme ve batılılaşma çabalarının, Osmanlı’nın son dönemlerinde ve orduda başlamış olması; Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda Türkiye’nin toplumsal yapısı içinde en iyi yetişmiş ve modern değerlerle sosyalle olmuş bireylerin askerlik kurumu çatısı altında yer alması; Cumhuriyet’in kurulmasında ve Türk devriminin gerçekleştirilmesinde etkin rol oynayan siyasi elitlerin askerlik kökenli olmaları gibi faktörlerle de az ya da çok ilişkilidir. Bu nedenlerden dolayıdır ki, böylesine köklü bir geçmişi olan Türk ordusu dün olduğu gibi bu gün de, yeniliklerin ve modern değerlerin öncüsü ve savunucusu olma vasfını sürdürmektedir.

Elitlerin, güç pastasından aldığı payı yakından etkileyen faktörlerden bir tanesi de, o elit grubunun **bağımsızlık** derecesidir. Türk askeri elitlerinin, toplumsal güç sistemi içerisinde, diğer bazı elit gruplarına oranla göreceli de olsa daha bağımsız bir konumdadır. Bu durum ordunun gücüne güç katar. Öte yandan, eğitim süreci içinde kazandırılan etkin ve isabetli kararlar verebilme yeteneği askeri elitlerin, toplumun geneline yönelik ekonomik ve siyasi kararlar alındığı makro düzey karar verme sürecine etkin katılımlarını olanaklı kılar. Askeri elitlerin kendi içlerinde, benzeşik bireylerden oluşmuş ve konsensusun ağır bastığı güçlü bir grup dinamizmine sahip olmaları da onları güçlü kılan bir diğer faktördür.

Türk iktidar seçkinleri arasında, sosyal niteliklerinin yanı sıra psikolojik özelliklerin açısından da, en benzeşik üyelere sahip olan elit grubu askeri elitlerdir. **Grup içi birlik, beraberlik, uyum ve konsensus** bakımından da askeri elitler birinci sırada yer alır. Janowitz (1971: 69)’in de değindiği gibi, Türk ordusu geleneksel olarak sahip olduğu çok güçlü grup içi disiplin sayesinde, sağlam bir güç olma niteliğini koruyagelmiştir. Askeri kurumlar, yeni üyelerini eğitip, onlara güçlü bir kimlik ve kişilik kazandırma bakımından da, öteki kurumlara oranla çok daha başarılıdır (Janowitz, 1971: 70).

Öte yandan, **asker-siyaset** ilişkileri ve bu iki kurumun birbirlerine bakış şekilleri de oldukça üzerinde durulmaya değer bir konudur. Birçok ülkede askerler **siyaseti kirlilikle, yolsuzlukla, yetersizlikle ve disiplinsizlikle** özdeş olarak görürler (Mills, 1956: 196). Benzer türden bakış açısına, kimi zaman ülkemizde de tanık oluruz. Böylesi algılanımların sonucu olarak askerler, zaman zaman kendilerini, ülkenin geleceğini korumak için siyasete müdahale etmek zorunda hissederler. Bu türden algılanım ve duyarlılıkların arttığı durumlarda ise askerlerin siyasete doğrudan ya da dolaylı müdahaleleri de beraberinde gelir.

Kimi zaman bilerek ve isteyerek, kimi zaman da bilmeden ve farkında olmadan siyasiler askeri alanlara, askerler de siyasi konulara müdahale ederler. Bu durum ülkemiz için de geçerlidir. Fakat şurası bir gerçektir ki, Türk ordusu ve askeri elitleri, partizanca politikadan her zaman uzak durmuşlardır. Türk askeri, herhangi bir siyasi partinin ya da ideolojinin temsilcisi ya da destekçisi gibi algılanmaktan daima kaçınmıştır. Yaşanan toplumsal ve siyasi gelişmenin bir ürünü ve geçmişte yaşanan deneyimlerden çıkarılan derslerin bir sonucu olarak, günümüz Türk askeri elitleri, siyasete müdahale ederken oldukça hassas davranmaktadırlar. Özellikle demokratik değerlere ve demokratik sisteme zarar verebilecek durumlarda çok daha fazla duyarlılık ve özen göstermektedirler. Gerekli durumlarda tavırlarını daima demokrasiden yana koymaktadırlar.

Dodd (1983: 4)'un da vurguladığı gibi, hem genç Türkler (Jön-Türkler) hem de Atatürk döneminde izlenen politikalar, asker-siyaset ilişkisinde, özellikle **asker ile devlet** arasında büyük bir yakınlık doğurmuştur. Bu yakınlık askerlerin, **hükümet politikalarını değil devlet politikasını** savunmaları şeklinde güzel bir geleneğe dönüşmüştür. Cumhuriyet Türkiye'sinde askerlerin üstlendikleri ve kısaca **"yeniliklerin öncüsü ve devrimin savunucusu olma"** şeklinde tanımlanabilen toplumsal ve siyasi rol, dünyada eşine az rastlanır bir örnektir. Demokratik değerleri ve Türk devriminin kazanımlarını korumada, askerlerle devletin sivil unsurları arasında işbirliği ve dayanışmaya,

Türkiye'den başka hiç bir yerde rastlamak mümkün değildir.

Türk askerinin, ülkede demokrasinin en büyük savunucusu olduğu gerçeğini, olayları at gözlüğü takmadan değerlendirmesini bilen birçok batılı araştırmacı da sıklıkla dile getirir. Bu konuda Dodd'a kulak verelim (1983: 1): **"Bazı askeri rejimler, liberal ve demokratik hükümetlerin yeniden tesisinde ya da korunmasında önemli çabalar göstermektedirler. Genellikle askeri yönetimlerin sonunu sergilenen otoriter tutum, yeterli destek ve dayanaktan yoksun olma ya da uğranılan başarısızlıklar getirmektedir. Bu türden nedenler, Türkiye için geçerli değildir. Türk askeri politikadan hiç bir zaman, böylesi nedenlerden dolayı çekilmemiştir. Tersine onlar her darbe döneminde ve daima, gerekli koşullar oluştuğunda en kısa süre içinde demokrasiye geri döneceği konusunda söz vermişler ve her zaman da bu sözlerine sadık kalmışlardır. Bu şaşkınlık yaratıcı bir durumdur. Çünkü, askeri kurumların onların kendi doğası gereği, demokratik rejimin gelişmesi yanlısı tutum sergilemelerine pek rastlanılmaz."** Dodd, Türk ordusuna özgü bu şaşkınlık verici tutumun nedenlerini haklı olarak, modern Türk ordusunun tarihsel kökenlerinde arar.

Atatürk ve İnönü, her ikisi de asker kökenli olmalarına, hem de büyük zaferlere imza atmış utkulu komutanlar olmalarına rağmen, ülkede demokratik değerlerin ve sivil hayatın gelişmesinde en büyük rolleri oynamış iki büyük siyasi liderdir. Hem de sivil anlayışın ve demokratik düşüncenin ülkede en önde gelen iki ismi. Lerner ve Robinson (1960: 19-20)'un da belirttikleri gibi, Atatürk ve İnönü her ikisi de, askerlerin aktif siyasete katılmalarına şiddetle karşı çıkmışlardır. Atatürk daha İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde görevler üstlendiği dönemlerde, bu durumun hayati önem taşıdığını şu sözleriyle dile getirmiştir: **"Askerler parti çatısı altında yer aldığı müddetçe, ne güçlü bir partiye, ne de güçlü bir orduya sahip olabiliriz. Üçüncü Ordu'daki bir çok asker, aynı zamanda partinin de üyesi durumundadır. Bu durum sürdüğü müddetçe 3. Ordu, birinci sınıf bir ordu olarak nitelendirilemez. Bunun da ötesinde, parti (İttihat ve Terakki Partisi) gücünü askerden almaya devam et-**

tiği sürece, asla ulustan (halktan) destek alamayacaktır. Parti’de kalıp aktif siyasete devam etmek isteyen bütün askerler, ordudaki görevinden istifa etmeleri gerektiği hususunu acilen, hatta hemen şimdi burada bir çözüme kavuşturmalıyız. Buna ek olarak da, askerlerin gelecekte de, aktif siyaset yapmalarına engel olacak bir yasa hazırlamak zordurundayız. ” Bunlara ek olarak Atatürk, “*ülkenin iç işlerinde başarılı olması (tabi başarısızlıklar da), askerden ziyade, başarıyla görev yapan hükümet görevlilerine (politikacılara) bağlıdır*” der. Bu durumun akabinde de, hem Atatürk hem de İnönü, 1909 yılında partiden (İttihat ve Terakki Partisi) ayrılıp, asker olarak vatana hizmet etmeye devam ettiler.

Yeni Türkiye’nin en tanınmış ve en güçlü siyasi elitleri, büyük zaferlere imza atmış ordu komutanlarıdır. Türk siyasi elitlerinin en önemli iki isminin bu mesleki öz geçmişleri, Türk ordusunun siyasi tercihinde büyük rol oynadı ve bu etki halen de sürüp gitmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk siyasi partisi olan CHP’nin kurucuları ve liderleri de yine aynı isimlerdir. Bilindiği gibi ülke, 1923-1946 yılları arasında, CHP’li siyasi elitler tarafından yönetilmiştir. Duverger ve Lewis’in her ikisinin de vurguladığı gibi (Lewis, 1961: 377), “Türkiye’nin Cumhuriyet Halk Partisi ile öteki tek parti rejimleri arasında çok büyük farklar vardır. İster **İtalya’nın Faşist Partisi**, ister **Rusya’nın Komünist Partisi**, isterse **Almanya’nın Nazi Partisi** olsun, hiçbir siyasi partinin kendi bünyesinden kendi rakibini çıkarıp onu organize ettikten ve geliştirdikten sonra, barışçıl yollarla iktidarı teslim ettiği hiç bir yerde rastlanılan türden bir olay değildir.” Bütün bu organik bağların doğal sonucu olarak ordu-devlet ve CHP arasında çok güçlü bir ilişki kuruldu ve yakın ilişki, tek parti dönemi boyunca sürüp gitti.

Çok partili siyasetle birlikte, ordu ile yönetici siyasi elit arasındaki ilişkinin şekli ve niteliği de değişmeye başladı. Atatürk döneminde kendini siyasi iktidarın bir hizmetçisi olarak gören ordu, özellikle 1940’lı yıllardan itibaren kendini tamamen aktif siyasetin dışında tutmaya başladı. Çok partili siyasi hayatın başlamasıyla birlikte Türk ordusu, kendisine **partiler ve siyaset ötesi** bir rota be-

lirledi ve askeri elitler aktif siyasetle bütün organik bağlarını kopardılar. Ordu mensupları arasında siyasi parti üyeliği kesin bir şekilde yasaklandı. Askeri elitler hükümet ve siyasi elitler yerine, doğrudan devletle ilişki kurmaya başladılar. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Şu açık bir şekilde ifade edilebilir ki: Türk ordusu, Türk halkının gözünde partiler ötesi ve sınıflar üstü bir imaj yaratmayı çok iyi şekilde başarmıştır.

KAYNAKÇA:

- ARSLAN, A. (1999), Who Rules Turkey: The Turkish Power Elite and the Roles, Functions and Social Backgrounds of Turkish Elites, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (PhD Thesis).
- CİNDEMİR, K. (1999), Hürriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1999 (US News and World Reports, Temmuz 1999’dan)
- DODD, C. H. (1983), The Crisis of Turkish Democracy, Berkeley: Eothen.
- JANOWITZ, M. (1971), The Military in the Political Development of New Nations, Chicago: The University of Chicago Press.
- LERNER, D. & ROBINSON, R. D. (1960), “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernising Force”, World Politics, October 1960, pp.: 19-44.
- KIŞLALI, A. T. (2001), “Kemalizm ve Ordu”, Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı: 36, Ağustos 2001.
- LEWIS, B. (1961), The Emergence of Modern Turkey, London: Oxford UP.
- MILLS, C.W. (1956), The Power Elite, London: Oxford University Press.
- NORDLINGER, E. A. (1977), Soldiers in Politics: Military Coups and Governments, New Jersey: Prentice-Hall.
- RUSTOW, D. (1959), “The Army and Founding of the Turkish Republic”, World Politics, July 1959, pp.: 513-552.
- ŞEN, S. (1996), Silahlı Kuvvetler ve Modernizm, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- TRT-1 (2003), 20:00 Ana Haber Bülteni, AB’nin Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerde Gerçekleştirmiş Olduğu Güven Araştırması, 20.07.2003.
- (*) Sosyolog, Siyasetbilimci Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Tokat
